

²⁹ Смертю смерть подолали: Голодомор в Україні 1932-33. – С.75-76.

³⁰ Час (Чернівці). – 1933. – 5 жовтня.

³¹ Смертю смерть подолали: Голодомор в Україні 1932-33. – С.76.

³² Там само.

Виктор Демочко
(Черновцы)

Умалчivanje трагедии голодомора в Украине ведущими странами мира в 30-х годах XX в.

В статье раскрываются причины умалчивания трагедии голодомора 1932-1933 гг. в Украине ведущими странами мира, освещена морально-политическая и материальная помощь пострадавшим со стороны украинской эмиграции Западной Европы, Северной Америки, украинцев Польши и Румынии.

Ключевые слова: голодомор 1932-1933 гг., Украина, мировая пресса, умалчивание, западные украинцы, помощь, дипломатия Запада.

Viktor Demochko
(Chernivtsi)

Concealment of Famine Tragedy of the Thirties of the 20th Century in Ukraine by the Leading Countries of the World

This article deals with concealment of famine tragedy occurred in 1932-1933 in Ukraine by the leading countries of the world as well as covers issues of moral, political and material aid provided to its victims by Ukrainian emigrants in Western Europe, Northern America, Poland and Romania.

Key words: famine of 1932-1933, Ukraine, international press, concealment, western Ukrainians, aid, diplomacy of the West.

УДК: 94(477) «19»

Олександр Демчучен
(Чернівці)

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬК ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПІД ЧАС ПОВСТАННЯ ПРОТИ ГЕТЬМАНА П.П.СКОРОПАДСЬКОГО

У статті на підставі широкого кола архівних джерел та мемуарної літератури висвітлюється процес комплектування військ Директорії УНР під час повстання проти влади гетьмана П.Скоропадського, аналізуються проблеми, що виникали в ході поповнення українських республіканських військ в листопаді-грудні 1918 р.

Ключові слова: Директорія, військо, повстання, П. Скоропадський, С. Петлюра, Січові Стрільці, УНР, армія, мобілізація.

В історії національно-визвольної боротьби українського народу за державність важливе місце посідає повстання проти влади гетьмана П.П. Скоропадського, піднятого Директорією у листопаді 1918 р. Для його успішного проведення необхідна була військова сила, на яку міг спертися новий самопроголошений республіканський уряд у ході повстання.

Мета пропонованої статті полягає у з'ясуванні основних особливостей комплектування військ Директорії Української Народної Республіки під час повстання проти гетьмана П.П. Скоропадського.

Окремі питання, пов'язані з комплектуванням повстанських військ, висвітлено у мемуарах політичних і військових діячів. Зокрема, це спогади В. Винниченка¹, М. Капустянського², Є. Коновальця³, В. Кучабського⁴, М. Омеляновича-Павленка⁵, В. Савченка⁶, О. Удовиченка⁷. Ці автори мемуарів показують різні аспекти, пов'язані з формуванням та діяльністю військ УНР під час повстання, розкривають труднощі, які виникали у процесі формування нових частин і т. д. Причини, перебіг і наслідки повстання проти гетьмана аналізують і сучасні дослідники. Зокрема, С. Литвин, який поглиблено дослідив діяльність С. Петлюри, досить детально розкрив військово-організаційний аспект подій листопада–грудня 1918 р.⁸ Цінні відомості містять архівні документи. Зокрема, це фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, які містять відповідні накази та звітні документи, залучення яких дозволяє відкрити нові маловивчені сторінки подій 1918 р., а також Державний архів Хмельницької області, де зберігаються документи, пов'язані безпосередньо з комплектуванням та бойовою діяльністю військ УНР.

Наявна джерельна база в цілому створює умови для дослідження військово-організаційних питань протигетьманського повстання.

Формування регулярних республіканських військ почалося в ході протигетьманського повстання. Проте основні положення, згідно з якими мала творитися республіканська армія, не були спочатку сформульовані. Повстанське військо творилося стихійно. В. Винниченко свідчить, що становище Директорії УНР тоді «було не блискучим. Повстанці прибували до нас лавами... Але не було офіцерів, не було одягу, не було зброї. Ми захоплювали, де могли, військові склади, одягали й озброювали невеликі частини, а більшість терпляче чекала своєї черги. Розуміється, в два-три тижні неможливо утворити навіть у найкращих обставинах армії. І треба зазначити, що Січові Стрільці робили просто чудеса енергії, спритності, сміливості й працездатності. Але, незважаючи на це, наше військо, здатне до бою, росло дуже помалу»⁹. В. Винниченко особливо відзначає Січових Стрільців, зокрема старшин, на яких ліг основний тя-

гар організаційної роботи з впорядкування повстанських підрозділів. Можна зробити висновок, що повстання, хоча і стало в результаті переможним, все ж не було достатньо підготовленим. Водночас вже 14 листопада 1918 р. повідомлялося, що «Солдати-селяни з радістю озброюються. Мобілізовано до 30 тисяч селян і озброєно»¹⁰. На боротьбу проти гетьманського режиму селянство дійсно виступало з ентузіазмом. Повідомлялося, що «проти гетьманський рух шириться, як пожежа. Села виставляють цілі сотні відразу з обозами, з харчами та висилають до українського республіканського війська»¹¹. Така кількість виглядає завищеною, оскільки протягом одного дня навіть величезними зусиллями в той час неможливо було зібрати таке число вояків. Скоріше за все це повідомлення було зроблено з пропагандистською метою. Необхідно було сформуванню громадську думку, яка мала переконати суспільство, що повстання вже набуло всенародного, масового характеру, і повернути на свій бік найбільше прихильників.

Проте якість особового складу повстанських військ була досить сумнівною. М. Омелянович-Павленко характеризує добровольців, що вступали в республіканські війська: «З різних кінців сходилися під прапор Директорії всі незадоволені режимом Гетьмана, всі хто так чи інакше рахував себе покривдженим, неоціненим по заслугах, а разом з тим чимало елементу з природи неспокійного, для якого хаос й анархія були рідною стихією. Події показали, що таких було найбільше»¹². В. Кучабський також вказує на серйозні організаційні проблеми, які відразу дали про себе знати з початком повстання, зокрема він наголошує на нестачі командних кадрів у республіканських військах, що негативно позначалося на якості виконання бойових завдань та рівні військової дисципліни вояків: «Тут почалася та трагедія армії УНР, що ... закінчилася розгромом збройних змагань України. А саме: вплив тисячних селянських мас не йшов у парі з відповідним впливом доброго й працездатного старшинства, що вмгло б зіспоювати збройні маси в дисципліноване військо. Головна ставка військ Директорії УНР не скупчила відповідно їй добрих старшинських кадрів для всієї армії УНР і тому не могла опанувати збройних селянських мас, твердою рукою усуваючи різних, здебільше морально дуже нікчемних отаманчиків, що виплинули наверх у ті бурхливі часи, та замінюючи їх освіченими, енергійними військовими старшинами, а перш за все людьми з великим почуттям обов'язку»¹³. Є. Коновалець відзначав недоліки, виявлені в ході проведення мобілізації під час повстання: «Для планового переведення мобілізації не мала Директорія відповідного апарату, не було відповідної кількості старшин і підстаршин, не було теж налагоджене діло озброєння та обмундирування»¹⁴.

Таким чином, питання поповнення повстанських військ та їх забезпечення не було від початку

вирішено і носило стихійний, переважно недостатньо організований і впорядкований характер. Не здійснювався і відбір за ідейною ознакою, не проводилася цілеспрямована і планомірна роз'яснювальна робота щодо мети повстання і зміни форми державного устрою України.

Проблема значної нестачі кваліфікованих командних кадрів в подальшому неодноразово позначалася на боєздатності військ та стані військової дисципліни у частинах, що добре розуміло і командування Української армії, проте, як відомо, політичний провід УНР поставився з недовірою до переважної більшості військових спеціалістів старої школи, і багато хто з них хоча і погоджувався служити в Українській армії, не був прийнятий на військову службу УНР, незважаючи на свою лояльність до нової влади. Так Українська армія втратила значну кількість високопідготовлених і досвідчених військових фахівців.

Згідно з наказом від 24 листопада 1918 р., що був одним з перших військових керівних документів УНР, до складу нової республіканської армії включалися ті частини і з'єднання, які на той час визнали владу Директорії та перейшли на її бік: «а) Окремий загін Українських Січових Стрільців; б) Чорноморський Кіш; в) Українська Сіра дивізія; г) Запорізький загін; д) Перший полк залізничників; е) Студентський полк Січових Стрільців; ж) Другий український корпус (Подільський); з) Всі інші частини, що стають на захист Української самостійної Народної Республіки, що вливаються після мобілізації, оголошеної Директорією; і) Кадри українських корпусів, що перейшли на бік УНР»¹⁵. Так створювалося ядро українського республіканського війська та закладалися основи створення регулярної армії УНР в період Директорії. Видання цього наказу було першим організаційним заходом, в результаті якого повстанські війська приводилися у певні організовані форми і відтак вже носили відносно регулярний характер. У ті ж дні Директорія УНР закликала гетьманські війська переходити на бік УНР: «Військові частини гетьмана Скоропадського для того, щоб не було пролито крові ..., хай переходять в ряди війська УНР і мають своєю метою знищити безладдя, заведене гетьманським урядом, і ту силу, на яку вона досі спиралась»¹⁶. Таким чином, можна твердити, що гетьманські війська розглядалися як повноцінні республіканські частини, командування військ УНР покладало на них великі надії в майбутньому.

В першій половині грудня 1918 р. згідно з відповідним законом від 27 листопада 1918 р. була проведена загальна мобілізація. Наголошувалося, що «всі громадяни, що пройшли військову муштру у всіх родах зброї і во флоті, здатні носити зброю від 20-ти до 35-ти років включно, й старшини до 43-х років» мали «негайно стати в ряди армії Української Народної Республіки» для захисту здобут-

ків революції та боротьби з гетьманом і гетьманським поміщицьким правительством, для здобуття землі і вільних прав трудящому народові та для того, щоби забезпечити республіканський лад і демократичні порядки в Українській Народній Республіці. ... Із призваних на дійсну військову службу до 30 років включно негайно сформувати полки, використовуючи для цього всі запаси зброї, фуражу і харчів, які є на місцях і які можуть бути добуті з інших районів. Призвані від 31 до 35 років на дійсну військову службу лишаються на військовій службі і формуються в охоронні сотні й десятки, ... в мобілізованих частинах з першого дня проводити найінтенсивнішу військову муштру»¹⁷. Від командирів корпусів вимагалось створювати старшинський резерв у корпусах з мобілізованих старшин і військових урядовців та вести їх ретельний облік за родами зброї і спеціальностями¹⁸. Також доцільно відзначити як позитивне те, що з перших днів повстання зверталася увага і на організацію бойової підготовки та зміцнення військової дисципліни.

В окремих місцевостях створювалися повстанські частини, що закріплювалося відповідними наказами. Зокрема, на регулярній основі в грудні 1918 р. у Подільській губернії почалося формування гайдамацького загону Подільського Національного Союзу імені Янка Кармелюка. Цей загін прирівнювався до окремої дивізії. Тоді ж було оголошено загальний для всіх військ наказ, яким вимагалось скласти реєстри по підрозділах, а також встановлювалася спеціальна форма на кожного військовослужбовця з відповідними особистими даними¹⁹. Зазначимо, що для комплектування військ використовувалися різні способи. Одним з них був порядок, визначений у листопаді 1918 р. у Кам'янець-Подільському повіті на Поділлі. Там вимагалось виставляти від 100 осіб чоловічої статі 2 чоловік віком не молодше 20 років. Вимагалось навіть прибувати озброєними, але хто зброї не мав, прибував без неї²⁰. Скоріше за все цей спосіб не набув широкого розповсюдження. Такий порядок нагадував колишні рекрутські набори і був результатом некомпетентної творчості місцевої адміністрації у військово-організаційних питаннях.

У результаті мобілізації республіканські війська, за різними даними, нараховували від 100 до 300 тис. бійців (останню цифру слід вважати надто завищеною). С. Литвин так характеризує ці війська: «Переважає думка, що така чисельність війська УНР на той час була достатньою, але по суті йдеться про повстанську масу селян, ще не організовану і не дисципліновану, яка в умовах панічного відступу швидко дезорганізувалася. Селянські повстанські формування відмовлялися воювати проти росіян. Тим часом більшовицька агентура, використовуючи привабливі соціальні гасла, підбурювала до утворення рад і ревкомів, до виступів проти Директорії. Доводилося збройно

придушувати ці виступи, що додавало пропаганді нових аргументів»²¹. М. Капустянський – начальник оперативного управління Генштабу Армії УНР в часи Директорії – давав таку характеристику повстанцям: «Це найбільш численний елемент, але малонадійний у боротьбі з більшовиками... Взагалі у своїй більшості селянство піднялося головним чином з причин соціальних і лише частина його керувалася сильним національним почуттям»²². Після перемоги повстання такі військові частини існували недовго і розбігалися, як, наприклад, Дніпровська дивізія, яка не виконала наказ відбутися на фронт у Галичину. Її, за винятком окремих підрозділів, довелося розформувати²³. У боротьбі з пропагандою противника уряд та командування Армії УНР мали враховувати соціальні питання і приділити їм увагу у своїй пропаганді. Разом з тим вимагалось «висилати за межі України всіх ворогів Української Влади, замічених в злочинній агітації проти неї ...»²⁴.

За даними генерала О. Удовиченка, чисельність нової Української армії після повстання сягала 150 000 багнетів, але він невисоко оцінював її бойову здатність: «З морального боку вона була міцна в той час, як йшла валити гетьманську владу, але після того, як цю владу було скинуто, тисячі мобілізованих селян вважали, що вони вже виконали своє основне завдання. Їх потягнуло до рідних осель, де вирішувалася доля поміщицької землі. До того ж московські комуністи напружили всі зусилля, щоб розкласти цю армію, оперуючи демагогічними гаслами»²⁵. В. Савченко продовжував і розвивав цю думку далі: «... широкі маси в національному відношенні були ще темні і через свою національну несвідомість не могли зрозуміти, що тільки у власній самостійній державі можна поступово здобути найбільші осягнення щодо економіки та культури, а тому легко піддавалися впливам більшовицьких агітаторів. До того ж у нас ті організації, які мусили боротися з більшовицькою агітацією, не були на належній височині; багато козаків залишало самовільно свої частини і розходило по хатах або переходило на бік ворога»²⁶. В свою чергу, уряд УНР та командування українських військ не спромоглися, на думку сучасних дослідників, охопити всі українські війська спеціальними виховними заходами, що значною мірою сприяло розпаду окремих регулярних частин на дрібні повстанські підрозділи²⁷. Особливо це видно на прикладі початкового періоду (київського) перебування Директорії УНР при владі.

Така вкрай мала кількість військ, яка до того ж не була ще остаточно сформована та відповідним чином навчена і забезпечена, не могла ефективно здійснювати оборону УНР у війні з радянською Росією, що незабаром розпочалася. О. Удовиченко писав: «Коли взяти до уваги, що головний фронт проти Москви сягав 1000 кілометрів, то для оборони його ці сили були просто недостатні»²⁸.

Уряд УНР відразу не спрямував свою роботу на впорядкування наявних військових сил і створення нових військових формувань, як того вимагала обстановка, що складалася на той час. Не доклали також зусиль для збереження всього того позитивного, що було створено під час попереднього гетьманського правління.

Потрібна була планомірна робота всіх державних органів влади та управління для створення і подальшого організаційного зміцнення Української армії. Для успішного здійснення такої акції необхідна була стабільна і передбачувана воєнно-політична та суспільно-економічна ситуація, а передусім мирні умови для розбудови всіх державних структур відновленої УНР, що фактично тоді було відсутнє.

¹ Винниченко В. Відродження нації: у 3-ох т. / Володимир Кирилович Винниченко. – Київ-Відень, 1920. – Т. III. – 542 с.

² Капустянський М. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році (короткий воєнно-історичний нарис) / Микола Капустянський: в 2-ох кн. – Мюнхен, 1946. – (103+200) с.

³ Коновалець Є. Спомини й ваги / Безручко Марко, Кучабський Василь, Коновалець Євген / Історія Січових Стрільців. – Київ, 1992. – С.287–346.

⁴ Кучабський В. Від першопочинів до Проскурівського періоду / Марко Безручко, Василь Кучабський, Євген Коновалець / Історія Січових Стрільців. – Київ, 1992. – С. 12–201.

⁵ Омелянович-Павленко М. На Україні, 1919 / Михайло Омелянович-Павленко / Спогади українського командарма. – Київ, 2002, Планета людей. – С. 184–205.

⁶ Савченко В. Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі наприкінці 1918 – та початку 1919 року / Володимир Савченко // За Державність. – Каліш, 1936. – Зб. 6. – С. 119–154.

⁷ Удовиченко О. Україна у війні за державність: історія, організація і бойові дії 1917-1921 / Олександр Іванович Удовиченко. – К., 1995. – 206 с.

⁸ Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана / Сергій Харитонович Литвин. – Київ, 2001, Видавництво ім. Олени Теліги. – 639 с.

⁹ Винниченко В. Вказ. праця. – С. 180.

¹⁰ Петлюра С. Статті. Листи. Документи / Сергійчук В.І. – К.: ПП, 2006. – Т. IV. – С. 199.

¹¹ Там само. – С. 205.

¹² Омелянович-Павленко М. Вказ. праця. – С. 90.

¹³ Кучабський В. Вказ. праця. – С. 153.

¹⁴ Коновалець Є. Вказ. праця. – С. 306.

¹⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Фонд 1078. – Головне управління Генерального штабу Армії УНР. – Опис 1. – Спр. 90. – Накази Дієвої Армії УНР. Вирізки із газет про події на Україні. – Арк. 4.

¹⁶ Петлюра С. Вказ. праця. – С. 207.

¹⁷ Збірник законів та розпоряджень загального характеру в справі призову до війська по мобілізації військово-визволених і призову до виконання військової повинності новобранців: [Зб. законів та розпоряджень]. – Кам'янець-на-Поділлі, 1919. – С. 2.

¹⁸ ЦДАВО України Фонд 1078. – Головне управління Генерального штабу Армії УНР. – Опис 4. – Спр. 1. – Накази головного командування петлюрівських військ. – Арк. 47.

¹⁹ Петлюра С. Вказ. праця. – С. 220, 223.

²⁰ Державний архів Хмельницької області. – Фонд Р-261 с – Маковская волостная народная управа Каменецкого уезда. – Опис 1. – Справа 3. – Телеграмма Главнокомандующего южным районом войск Украинской народной республики (УНР) о борьбе с саботажем, об аресте лиц, выступающих против УНР, копия телеграммы атамана украинских республиканских войск Петлюры о призыве казаков к борьбе за государственную самостоятельность Украины, против изменника генерала Скоропадского, копии телеграмм главы Директории УНР о запрещении агитации против УНР, приказ губернского комиссара о мобилизации. – Арк. 1–4.

²¹ Литвин С. Вказ. праця. – С. 280–281.

²² Капустянський М. Вказ. праця. – С. 22.

²³ Петлюра С. Вказ. праця. – С. 235–236.

²⁴ Там само. – С. 235.

²⁵ Удовиченко О. Вказ. праця. – С. 50.

²⁶ Савченко В. Вказ. праця. – С. 128.

²⁷ Науменко А. Національно-патріотичне виховання в армії Української Народної Республіки періоду Директорії: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 20.02.22. «Військова історія» / Андрій Олександр Науменко. – Київ, 2004. – 20 с.

²⁸ Удовиченко О. Вказ. праця. – С. 51.

*Александр Демчучен
(Черновцы)*

Особенности комплектования войск Директории Украинской Народной Республики во время восстания против гетмана П.Скоропадского

В статье на основании широкого круга архивных источников и мемуарной литературы автор освещает процесс комплектования войск Директории УНР во время восстания против власти гетмана П.Скоропадского, анализируются проблемы, которые возникали в ходе пополнения украинских республиканских войск в ноябре-декабре 1918 г.

Ключевые слова: Директория, войско, восстание, П.Скоропадский, С.Петлюра, Сечевые Стрельцы, УНР, армия, мобилизация.

*Demchyhen Oleksandr
(Chernivtsi)*

Some Special Features of the Recruitment for the Army of the Ukrainian National Republic Directory During the Riot Raised Against Hetman P.P Skoropaskiy.

The given article outlines the process of recruitment for the army of the National Ukrainian Republic Directory during the riot raised against hetman P.P Skoropadskiy. It also analyzes the problems emerging in the period when the Ukrainian National Republican Army was staffed in November-December 1918.

Key words: the Directory, army, uprising, P.Skoropadskiy, S.Petliura, army, mobilization.